

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ СТОСОВНО ОЦІНКИ ДОКАЗІВ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇХ ДОСТОВІРНОСТІ (В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ ЗА СТАТТЕЮ 6 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ)

ECHR'S LEGAL POSITIONS ON THE ASSESSMENT OF EVIDENCE IN TERMS OF ITS RELIABILITY (IN THE CONTEXT OF OBSERVANCE OF THE DEFENCE RIGHTS UNDER ARTICLE 6 OF THE EUROPEAN CONVENTION)

**Тепак С.Я., аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики**

*Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Актуальність теми статті зумовлена недостатністю уваги науковців до правових позицій ЄСПЛ щодо достовірності доказів, дослідження яких нерідко обмежується його практикою стосовно оцінки національними судами показань відсутніх свідків, показань анонімних свідків і показань із чужих слів. Це зумовило постановку як мети статті розкриття змісту правових позицій ЄСПЛ щодо оцінки доказів з точки зору їх достовірності в контексті дотримання прав сторони захисту за статтею 6 Європейської конвенції.

Вказано, що у своїй практиці ЄСПЛ розглядає забезпечення сторони захисту можливості оспорити достовірність доказів і заперечити проти їх використання не лише як захід, здатний забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності показань відсутніх свідків, показань із чужих слів і показань анонімних свідків, але й як вагомий гарантію дотримання права на справедливий суд у цілому.

Звернено увагу на автономне тлумачення терміну «свідок» у практиці ЄСПЛ, з урахуванням якого сторони захисту забезпечується можливість оспорення не лише зазначених видів показань, але й інших доказів – зокрема, показань інших обвинувачених у цьому кримінальному провадженні, показань експертів, речових доказів, документів та висновків експертів.

Розкрито правові позиції ЄСПЛ стосовно змісту права оспорити достовірність доказів і заперечити проти їх використання, а також вказано на наслідок його незабезпечення національними судами – визнання Судом порушення права заявника на справедливий суд.

Вказано на потребу, з точки зору ЄСПЛ, у забезпеченні національними судами узгодженості доказів, оскільки наявність суперечностей між ними може свідчити про недостовірність тих або інших доказів.

Обґрунтовано, що звертаючись до визначення якості доказів, ЄСПЛ надає оцінку їх достовірності з урахуванням обставин, за яких ці докази були отримані. Встановлено коло випадків, за яких ЄСПЛ констатує недостовірність доказів.

За результатами проведеного дослідження визначено напрями, за якими ЄСПЛ формує правові позиції стосовно оцінки доказів з точки зору їх достовірності, а також встановлено зміст кожного з цих напрямів. Із урахуванням норм національного законодавства вказано на необхідність врахування національними судами правових позицій ЄСПЛ стосовно оцінки достовірності доказів.

Ключові слова: докази, достовірність доказів, правові позиції ЄСПЛ, право на справедливий суд, сторона захисту.

The relevance of the topic of the article stems from the insufficient attention of scholars to the ECHR's legal positions on the reliability of evidence, the study of which is often limited to its practice with regard to the assessment by national courts of the testimony of absent witnesses, anonymous witnesses and hearsay evidence. This has led to the aim of the article to reveal the content of the ECHR's legal positions on the assessment of evidence in terms of its reliability in the context of observance of the defence rights under Article 6 of the European Convention.

The author notes that in its case-law the ECHR considers the provision of the defence with the opportunity to challenge the reliability of evidence and object to its use not only as a measure capable of ensuring a fair and proper assessment of the reliability of testimony of absent witnesses, hearsay and anonymous witnesses, but also as a significant guarantee of the right to a fair trial in general.

Attention is drawn to the autonomous interpretation of the term «witness» in the ECHR case-law, which provides the defence with the opportunity to challenge not only these types of testimony, but also other evidence – in particular, testimony of other defendants in the criminal proceedings, expert testimony, material evidence, documents and expert opinions.

The author reveals the ECHR's legal positions regarding the content of the right to challenge the reliability of evidence and object to its use, and also points out the consequence of its failure to be ensured by national courts – the Court's recognition of a violation of the applicant's right to a fair trial.

The author points out the need, from the point of view of the ECHR, for national courts to ensure the consistency of evidence, since the presence of contradictions between them may indicate the unreliability of certain evidence.

It is substantiated that when determining the quality of evidence, the ECHR assesses its reliability with due regard to the circumstances under which this evidence was obtained. The author identifies the range of cases in which the ECHR finds the evidence to be unreliable.

Based on the results of the study, the author identifies the areas in which the ECHR develops legal positions on the assessment of evidence in terms of its reliability, and also establishes the content of each of these areas. Given the provisions of national legislation, the author points out the need for national courts to take into account the ECHR's legal positions with regard to the assessment of the reliability of evidence.

Key words: evidence, reliability of evidence, ECHR's legal positions, right to a fair trial, defence side.

Постановка проблеми. У переважній більшості випадків правові позиції стосовно достовірності доказів сформовані ЄСПЛ у разі використання національними судами для обґрунтування судових рішень показань відсутніх свідків, показань анонімних свідків і показань із чужих слів.

Протягом тривалого часу ЄСПЛ напрацьовував загальні принципи, які підлягають застосуванню в разі використання національними судами показань відсутніх свідків і показань із чужих слів, а в подальшому Велика Палата ЄСПЛ системно виклала їх у §§ 119–147 рішення від 15.12.2011 р. у справі «Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom» [1]. Ці загальні принципи у практиці ЄСПЛ використовуються як триступеневий тест, який передбачає послідовне надання ним відповіді на визначені

у цьому тесті питання. Так, § 41 рішення від 12.03.2020 р. у справі «Черніка проти України» ЄСПЛ відзначає, що «резюмуючи, застосування принципів справ «Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom» та «Schatschaschwili v. Germany» у цілому передбачає розгляд трьох питань: (i) чи були достатні підстави для неявки свідка та визнання допустимим доказом показань відсутнього свідка; (ii) чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для засудження чи достатньо вагомою, щоб їх визнання допустимим доказом могло створити перешкоди для сторони захисту; та (iii) чи існували достатні врівноважуючі фактори, у тому числі надійні процесуальні гарантії, здатні компенсувати недоліки, з якими зіткнулася сторона захисту у зв'язку з визнанням допусти-

ним доказом неперевірені показань, а також забезпечити загальну справедливість судового розгляду» [2].

У своїй практиці ЄСПЛ вказує на схожість показань відсутніх свідків і показань анонімних свідків, внаслідок чого він застосовує однакові підходи до оцінки їх достовірності. Здійснюючи оцінку достовірності показань анонімних свідків, ЄСПЛ звертається до використання наведеного триступеневого тесту, уточнюючи при цьому його у § 45 рішення від 06.12.2012 р. у справі «Pesukic v. Switzerland» з урахуванням джерела цих доказів [3].

Водночас, звернення до оцінки показань відсутніх свідків, показань анонімних свідків і показань із чужих слів, здійсненої національними судами, не вичерпує правові позиції стосовно достовірності доказів, сформовані ЄСПЛ.

Стан дослідження. Дослідженню правових позицій ЄСПЛ, які стосуються доказування, та їх застосування у практиці національних судів присвячені наукові праці Л. П. Брич, І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, В. А. Завтура, О. В. Капліної, С. О. Ковальчука, Г. Р. Крет, М. А. Погорецького, Б. П. Рагушної, В. В. Рогальської, М. М. Стоянова, В. Г. Уварова, Т. І. Фулей, І. С. Шаповалової, О. Г. Шило та інших вітчизняних вчених. Відзначаючи ґрунтовність проведених наукових розробок та їх теоретичну і практичну значимість, необхідно водночас вказати на недостатність уваги науковців до правових позицій ЄСПЛ щодо достовірності доказів, дослідження яких нерідко обмежується його практикою стосовно оцінки національними судами показань відсутніх свідків, показань анонімних свідків і показань із чужих слів.

Метою статті є розкриття змісту правових позицій ЄСПЛ щодо оцінки доказів з точки зору їх достовірності в контексті дотримання прав сторони захисту за статтею 6 Європейської конвенції.

Виклад основного матеріалу. У своїй практиці ЄСПЛ розглядає забезпечення сторони захисту можливості осперити достовірність доказів і заперечити проти їх використання не лише як захід, здатний забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності показань відсутніх свідків, показань із чужих слів і показань анонімних свідків, але й як вагому гарантію дотримання права на справедливий суд у цілому. Так, у контексті оцінки дотримання цього права, як вбачається з § 72 рішення від 05.11.2020 р. у справі «Świk v. Poland», ЄСПЛ враховує дві обставини: 1) чи були дотримані національними судами права сторони захисту, в тому числі шляхом забезпечення їй можливості осперити достовірність доказів і заперечити проти їх використання; 2) якість доказів, у тому числі те, чи ставлять обставини, за яких вони були отримані, під сумнів їхню достовірність або точність [4].

Використовуючи термін «свідок», ЄСПЛ вказує на автономне тлумачення цього терміну в його практиці. Так, у §§ 158, 159 рішення від 11.12.2008 р. у справі «Mirilashvili v. Russia» ЄСПЛ констатує, що «він також може включати потерпілих, свідків-експертів та інших осіб, які дають показання перед судом», та «потенційно може бути застосований до інших доказів» [5]. Відповідно, ЄСПЛ наголошує на необхідності забезпечення національними судами сторони захисту можливості осперення не лише показань відсутніх свідків, показань із чужих слів і показань анонімних свідків, але й інших доказів – зокрема, показань інших обвинувачених у цьому кримінальному провадженні, показань експертів, речових доказів, документів та висновків експертів.

Із точки зору ЄСПЛ, задля забезпечення сторони захисту можливості осперити достовірність доказів національні суди повинні, перш за все, надати їй можливість перехресного допиту свідка обвинувачення. У разі незабезпечення такої можливості ЄСПЛ констатує порушення права заявника на справедливий суд. Так, у § 212 рішення від 23.10.2012 р. у справі «Pichugin v. Russia» ЄСПЛ «доходить висновку, що в результаті відмови пана К., підтриманої головуючим суддею, відповідати на певні запитання

щодо обставин вчинення інкримінованих йому злочинів, а також накладеної головуючим суддею заборони допитувати пана К. щодо певних факторів, які могли б підірвати довіру до нього, право заявника на захист було обмежене в обсязі, несумісному з гарантіями, передбаченими підпунктом «d» пункту 1 і пунктом 3 статті 6 Конвенції» [6].

Висновок про порушення права на справедливий суд ЄСПЛ робить також у разі відмови національними судами сторони захисту в допиті свідків обвинувачення за наявності суперечностей між доказами. Зокрема, в § 188 рішення від 13.07.2012 р. у справі «Popov v. Russia» ЄСПЛ відзначає, що «беручи до уваги, що засудження заявника ґрунтувалося на суперечливих доказах проти нього, Суд доходить висновку, що відмова національних судів допитати свідків захисту без будь-якої уваги до релевантності їхніх показань призвела до обмеження права на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленими у статті 6» [7].

Такий самий висновок ЄСПЛ робить у разі відмови національними судами сторони захисту в допиті експертів за наявності в неї сумнівів у достовірності складених ними висновків. Так, в § 714 рішення від 25.07.2013 р. у справі «Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia» ЄСПЛ, визнаючи незадовільною аргументацію суду першої інстанції стосовно відмови у допиті експертів з тих підстав, що в його розпорядженні наявні письмові висновки, наголошує, що «той факт, що районний суд мав експертний висновок, не робив допит експертів непотрібним – інакше не було б необхідності допитувати жодного свідка, який надав письмові заяви сторони обвинувачення під час досудового розслідування. Навіть якби у висновках не було суттєвих суперечностей, допит експертів міг би виявити можливі конфлікти інтересів, недостатність матеріалів, що були в їх розпорядженні, або недоліки у методах проведення експертизи» [8].

Поряд із наданням сторони захисту можливості перехресного допиту, національні суди, з позиції ЄСПЛ, повинні забезпечити їй можливість осперити достовірність доказів обвинувачення шляхом подання доказів, наявних в її розпорядженні. Зокрема, в § 169 рішення від 27.03.2014 р. у справі «Matytsina v. Russia» ЄСПЛ вказує, що «в контексті доказів, отриманих від експертів, правила щодо їх доступності не повинні позбавляти захист можливості ефективно їх оскаржити, зокрема, шляхом подання або отримання альтернативних висновків і звітів. За певних обставин відмова у проведенні альтернативної експертизи речових доказів може розглядатися як порушення пункту 1 статті 6» [9].

Із точки зору ЄСПЛ національні суди повинні забезпечити сторони захисту можливість викласти власну версію стосовно обставин кримінального провадження та поставити під сумнів версію сторони обвинувачення, звертаючи увагу на її непослідовність та наявність суперечностей між доказами. Так, у § 177 рішення від 04.12.2003 р. у справі «M. C. v. Bulgaria» ЄСПЛ відзначає, що «існування двох розбіжних версій щодо подій у справі, безумовно, вимагало оцінки достовірності показань у контексті цих подій, а також перевірки достовірності наявних обставин» [10].

При цьому ЄСПЛ звертає увагу на потребу в забезпеченні національними судами узгодженості доказів, оскільки наявність суперечностей між ними може свідчити про недостовірність тих або інших доказів. Зокрема, в § 177 рішення від 26.07.2011 р. у справі «Huseyn and Others v. Azerbaijan» ЄСПЛ наголошує, що «неузгодженості між власними показаннями свідка, наданими у різний час, а також серйозні неузгодженості між різними видами доказів, наданими стороною обвинувачення, дають серйозні підстави для того, щоб поставити під сумнів достовірність свідка та доказову силу його показань; таким чином, такий вид оскарження є запереченням, здатним вплинути на оцінку фактичних обставин справи, що ґрунтується на цих доказах, і, зрештою, на результат судового розгляду» [11].

У своїй практиці ЄСПЛ звертає увагу на обов'язок національних судів усунути неузгодженості між доказами, а за наявності сумнівів щодо доведеності вини – тлумачити їх на користь обвинуваченого. Це пояснюється тим, що їх неусунення, за відсутності інших доказів і виключення з дослідження доказів захисту, призводить до порушення права на справедливий суд. Так, у §§ 66, 67, 73, 74 рішення від 13.11.2018 р. у справі «Чжан проти України», ЄСПЛ вказує, що «хоча неоскаржувані недоліки у показаннях свідків вимагали більш ретельної оцінки національними судами, вони без будь-яких пояснень вирішили не ставити під сумнів достовірність цих доказів, не кажучи вже про тлумачення будь-яких сумнівів на користь обвинуваченого. Суд звертає увагу на той факт, що окрім цих неузгодженостей у показаннях свідків обвинувачення жодних речових або інших доказів проти заявника не було. Крім того, на користь сторони захисту були численні показання студентів-китайців, а один з них у певний момент навіть зізнався, що випадково поранив одного з українців... Зрештою Суд зазначає, що національні суди усіх трьох інстанцій не дали жодної оцінки особливо актуальним та важливим зауваженням заявника щодо серйозних недоліків у показаннях свідків сторони обвинувачення і стверджуваної незаконності та свавільності виключення з матеріалів справи усіх показань свідків сторони захисту. Зазначених міркувань достатньо для висновку Суду, що кримінальне провадження проти заявника в цілому становило порушення його права на справедливий суд за пунктом 1 статті 6 Конвенції» [12].

На думку ЄСПЛ, особливо ретельно до усунення неузгодженостей між доказами національні суди повинні підходити у кримінальних провадженнях, в яких співучасники кримінального правопорушення, котрі активно сприяють його розкриттю, надають показання як свідки стосовно інших співучасників цього правопорушення. Так, у § 62, 71 рішення від 01.06.2023 р. у справі «Erik Adamčo v. Slovakia» ЄСПЛ відзначає, що «оскільки ці докази надійшли від співучасників, котрі, як стверджувалося, отримали переваги в обмін на обвинувачення заявника, Суд повинен з'ясувати, як заперечення заявника щодо цих доказів були розглянуті на національному рівні та чи з достатнім рівнем ретельності національні органи влади перевірили їх, беручи до уваги, що необхідна інтенсивність такої перевірки корелює з важливістю переваги, яку співучасник отримує в обмін на надані ним показання. Однак у цій справі національні суди підійшли до деяких заперечень заявника у спосіб, що явно спотворює зміст відповідних доказів, і спиралася на аргументацію, якій явно бракує послідовності. Про це свідчить, наприклад, припущення, що достовірність показань свідків, які співпрацювали, була підтверджена, а не підірвана неузгодженостями між ними та іншими об'єктивними доказами, а також внутрішня суперечність в обґрунтуванні неузгодженостей у показаннях Е. стресом, спричиненим вбивством Д., і водночас виправдання неузгодженостей у показаннях співучасників звичайним характером таких злочинів для нього та інших співучасників, які співпрацювали, на той час» [13].

Звертаючись до визначення якості доказів, ЄСПЛ встановлює, зокрема, чи ставлять обставини, за яких вони були отримані, під сумнів їхню достовірність або точність, і за наявності сумнівів у достовірності доказів констатує порушення національними судами § 1 статті 6 Конвенції. Так, надаючи оцінку обставинам отримання єдиного прямого доказу – пластикової форми дверної ручки автомобіля, ЄСПЛ у §§ 60, 61 рішення від 25.02.2010 р. у справі «Lisica v. Croatia» підкреслює, що «це був єдиний доказ, який встановлював прямий зв'язок між автомобілем першого заявника та автомобілем Golf II, яким керували грабіжники, тоді як всі інші докази мали непрямий характер. Однак обставини, за яких він був отриманий, не можуть усунути всі сумніви щодо його достовірності та вплинули на якість цього доказу. У світлі всіх вищезазначених принципів наведені міркування є достатніми для того, щоб Суд дійшов висновку, що спосіб, в який ці докази були

використані у провадженні проти заявника, вплинув на провадження в цілому та призвів до його невідповідності вимогам справедливого судового розгляду» [14].

У контексті оцінки дотримання права на справедливий суд ЄСПЛ вказує на недостовірність показань, отриманих за обставин, які свідчать про застосування до обвинуваченого та/або свідків катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Зокрема, в § 190 рішення від 06.10.2022 р. у справі «Сулов та Батікян проти України» ЄСПЛ наголошує, що «питання за пунктом 1 статті 6 Конвенції виникає, коли будь-які показання, отримані з порушенням статті 3 Конвенції, використовуються як докази проти обвинуваченого у кримінальному провадженні, оскільки будь-яке твердження, отримане з порушенням статті 3 Конвенції, за своєю суттю є недостовірним. Це стосується навіть випадків, коли визнання таких доказів допустимими не мало вирішального значення для ухвалення вироку. Крім того, навіть за відсутності скарги за статтею 3 Конвенції, Суду не заборонено розглядати твердження про жорстоке поводження для цілей ухвалення рішення щодо дотримання гарантії статті 6 Конвенції. Хоча зазначені принципи спочатку були встановлені у справах насамперед щодо ситуацій, пов'язаних із зізнавальними показаннями обвинувачених, Суд встановив, що ті самі принципи зазвичай застосовуються до будь-яких показань, отриманих з порушенням статті 3 Конвенції, у тому числі наданих не лише самими обвинуваченими, але й свідками, чий показання використовуються як викривальні показання» [15].

Висновки. Дослідження практики ЄСПЛ свідчить про формування ним правових позицій стосовно оцінки доказів з точки зору їх достовірності за двома напрямками: 1) під час надання оцінки справедливості судового розгляду в цілому; 2) шляхом надання власної оцінки достовірності доказів з урахуванням їх якості, зокрема обставин, за яких було отримано той або інший доказ.

У межах першого напряму ЄСПЛ, використовуючи триступеневий тест, сформуований ним в рішеннях у справах «Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom» та «Schatschaschwili v. Germany», звертається до оцінки достовірності показань відсутніх свідків, показань анонімних свідків і показань із чужих слів, здійсненої національними судами. Крім того, оскільки забезпечення сторони захисту можливості оспорити достовірність доказів і заперечити проти їх використання розглядається ЄСПЛ як вагома гарантія дотримання права на справедливий суд у цілому, він формує широке коло правових позицій стосовно достовірності доказів у контексті оцінки дотримання цього права під час використання національними судами будь-яких інших доказів.

У межах другого напряму ЄСПЛ звертається до встановлення якості доказів, під час якого надає оцінку їх достовірності з урахуванням обставин, за яких ці докази були отримані. При цьому ЄСПЛ наголошує на недостовірності доказів, отриманих за обставин, які: 1) ставлять під сумнів їхню достовірність або точність; 2) свідчать про застосування до обвинуваченого та/або свідків катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження.

Із урахуванням зобов'язань, узятих на себе Україною за Конвенцією, вітчизняний законодавець надає практиці ЄСПЛ вагомому значення у правозастосовній діяльності у сфері кримінального процесу. Так, відповідно до частини 5 статті 9 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [16], а згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV, суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [17]. Відповідно, правові позиції ЄСПЛ стосовно оцінки доказів з точки зору достовірності підлягають врахуванню національними судами і використанню ними під час обґрунтування судових рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom: Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights from 15 December 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108072>.
2. Справа «Черніка проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 12.03.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f16.
3. Case of Pesukic v. Switzerland: Judgment of the European Court of Human Rights from 6 December 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114965>.
4. Case of Ćwik v. Poland: Judgment of the European Court of Human Rights from 5 November 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-205536>.
5. Case of Mirilashvili v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 11 December 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-90099>.
6. Case of Pichugin v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 23 October 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-114074>.
7. Case of Popov v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 13 July 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-76341>.
8. Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 25 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122697>.
9. Matytsina v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 27 March 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-141950>.
10. Case of M.C. v. Bulgaria: Judgment of the European Court of Human Rights from 04 December 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61521>.
11. Huseyn and Others v. Azerbaijan: Judgment of the European Court of Human Rights from 26 July 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105823>.
12. Справа «Чжан проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 13.11.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d21.
13. Erik Adamčo v. Slovakia: Judgment of the European Court of Human Rights from 01 June 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-224992>.
14. Case of Lisica v. Croatia: Judgment of the European Court of Human Rights from 25 February 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97213>.
15. Справа «Суслов та Батікян проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 06.10.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i26.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
17. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.